

Łukasz Marczak
Lublin

Nowy rodzaj stratyfikacji społecznej w kontekście zjawiska wykluczenia cyfrowego

Wprowadzenie

Internet nie jest już dzisiaj dobrem luksusowym, ponieważ w dobie społeczeństwa wiedzy dostęp do informacji za pomocą technologii informacyjnych i telekomunikacyjnych stał się koniecznością. Posiadanie informacji wykorzystywanej do racjonalnego i efektywnego działania w konkretnych sytuacjach stało się wyznacznikiem współczesnego społeczeństwa. Obok kapitału, pracy i surowców, informacja odgrywa dziś decydującą rolę, dzięki czemu sieć komputerowa staje się podstawowym środowiskiem codziennego życia, pracy, a przede wszystkim narzędziem zdobywania wiedzy¹.

Zdaniem Józefa Oleńskiego wraz z dynamicznym postępowaniem technicznym, organizacyjnym i cywilizacyjnym stale powiększa się luka informacyjna między posiadanymi informacjami a zasobami wiedzy, jakie są konieczne do codziennego życia i pracy. Genezy luki informacyjnej – według Magdaleny Szpunar – należy szukać w zróżnicowanych umiejętnościach komunikacyjnych pomiędzy warstwami o wyższym i niższym statusie². W opinii Adama Górskiego ludzie o wyższym statusie nie tylko znają dziś ważniejsze informacje, ale potrafią je także selekcjonować do własnych potrzeb³. W wielu państwach podejmuje się działania, które mają na celu ograniczenie, a przynajmniej kontrolę luki informacyjnej. Służy temu rozwój nowoczesnych technologii informa-

¹ Por. A. Toffler, *Trzecia fala*, Warszawa 1997; J. Naisbitt, *Megatrendy. Dziesięć nowych kierunków zmieniających nasze życie*, Poznań 1997.

² M. Szpunar, *Digital divide, a nowe formy stratyfikacji społecznej w społeczeństwie informacyjnym – próba typologizacji*, [w:] K. Wódz, T. Wieczorek [red.], *Spółczesność informacyjna*, Dąbrowa Górnicza 2007, s. 39.

³ A. Górski, *Polityka i informacja*, [w:] A. Szewczyk [red.], *Dylematy cywilizacji informatycznej*, Warszawa 2004, s. 200.

cyjnych, wykorzystywanych do generowania informacji, ich przechowywania i udostępniania⁴.

W kontekście widocznego nierównego dostępu do informacji, technologii informacyjnych i telekomunikacyjnych⁵ (ITC) w latach 90-tych XX w. w Stanach Zjednoczonych pojawiło się zjawisko wykluczenia cyfrowego. Jest to fenomen, który stał się przyczyną nowego podziału społecznego. Celem opracowania jest ukazanie wykluczenia cyfrowego jako czynnika warunkującego nowy rodzaj stratyfikacji społecznej. Na początku wyjaśnia się wielowymiarowość wykluczenia społecznego w celu zestawienia go ze zjawiskiem wykluczenia cyfrowego i ukazania, jak należy odnosić te zjawiska względem siebie. Następnie przedstawia się definicję zjawiska wykluczenia cyfrowego i w kontekście czynników stratyfikacyjnych społeczeństwa wymienia się stopień wykluczenia cyfrowego jako nową cechę różnicującą społeczeństwo. W dalszej części przechodzi się do ukazania wymiarów zjawiska wykluczenia cyfrowego. Opracowanie kończy się przedstawieniem działań zmierzających do przeciwdziałania temu zjawisku.

Wydaje się, że spośród zasad etyczno-społecznych w zróżnicowanym dostępie do technologii cyfrowych najbardziej wskazane jest zastosowanie zasady pomocniczości. Dostrzeżenie i ocena zjawiska wykluczenia cyfrowego jest istotne ze względu na procesy integracji społecznej, które decydują o jakości życia i stabilności państwa⁶.

1. Wykluczenie społeczne a wykluczenie cyfrowe

Większość badaczy uznaje wykluczenie społeczne jako dynamiczny, wielowymiarowy proces, który pozbawia jednostki i grupy społeczne zasobów niezbędnych do uczestnictwa w życiu społecznym, ekonomicznym i politycznym⁷. Różnorodne formy ekskluzji występują równolegle i mają tendencje do kumulowania się w pewnych lokalizacjach geograficznych. Uznaje się, że wykluczenie społeczne przebiega etapami – rozpoczyna się najczęściej od osłabienia więzi z rynkiem

---

⁴ J. Oleński, *Infrastruktura informacyjna państwa w globalnej gospodarce*, Warszawa 2006, s. 52.

⁵ Independent Television Commission (ITC) - technologie informacyjne i telekomunikacyjne. Termin stosuje się do określenia wiedzy i umiejętności związanych z obsługą aplikacji informatycznych, sprzętu komputerowego i telekomunikacyjnego, klasyfikacji grupy technologii zaliczanych do obszaru informatyki i telekomunikacji. H. Sobocka-Szczapa [red.], *Wykluczenie cyfrowe na Mazowszu. Wyniki badań*, Warszawa 2011, s. 10.

⁶ Por. J. Chwaszcz, I. Niewiadomska, S. Fel, M. Wiechetek, A. Palacz-Chrisidis, *Innowacyjne narzędzia do diagnozy potencjału readaptacyjnego osób zagrożonych wykluczeniem społecznym i zawodowym*, Warszawa 2015, s. 102-105.

⁷ J. Pierson, *Tackling Social Exclusion*, Routledge, London-New York 2002, s. 7-8.

pracy, a kończy się zerwaniem więzi ze społeczeństwem. W dobie społeczeństwa informacyjnego brak dostępu do środków komunikacji pogarsza pozycję jednostki w społeczeństwie i w konsekwencji może prowadzić do wykluczenia społecznego. Wykluczenie z jednej sfery integracji grozi wykluczeniem z innych sfer. Jednak, jak podaje Łukasz Arendt, o wykluczeniu społecznym można mówić tylko wtedy, gdy jednostka jest wyłączona z większości sfer integracji⁸.

W debacie, czy wykluczenie cyfrowe należy bezpośrednio wiązać z wykluczeniem społecznym, brakuje zgody. Dla Magdaleny Szpunar wykluczenie cyfrowe jest bezpośrednio związane z wykluczeniem społecznym⁹. Inni uznają, że rzeczywistość internetu nie tworzy nowych nierówności cyfrowych, lecz jedynie uwypukla już istniejące nierówności społeczne¹⁰. W związku z podzielonymi zdaniem zauważa się jednak, że wykluczenie cyfrowe ma wiele cech wspólnych z wykluczeniem społecznym. W niniejszym opracowaniu przyjmuje się za Łukaszem Arendtem, że wykluczenia cyfrowego nie należy traktować jako elementu składowego (wymiaru) wykluczenia społecznego, lecz jako zjawisko, które stanowi jego determinantę¹¹.

Zagadnienie wykluczenia cyfrowego kompleksowo definiuje Wspólnota Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD). Uznaje ona zjawisko wykluczenia cyfrowego za różnicę między osobami, gospodarstwami domowymi, podmiotami gospodarczymi i regionami geograficznymi, która występuje na rozmaitych poziomach społeczno-ekonomicznych i odnosi się zarówno do możliwości uzyskania dostępu do technologii informacyjnych i telekomunikacyjnych, jak również wykorzystania internetu do różnych celów¹². Z tej definicji wynika, że zjawisko wykluczenia cyfrowego dotyczy wszystkich trzech poziomów struktury społecznej: makro, mikro i mezo.

2. Stratyfikacja cyfrowa. Model normalizacji i stratyfikacji

Ryszard Adam Podgórski uważa, że społeczeństwo zawsze było zróżnicowane ze względu na różny dostęp do dóbr społecznych¹³. Według Jana

---

⁸ Ł. Arendt, *Wykluczenie cyfrowe w sektorze małych i średnich przedsiębiorstw*, Warszawa 2009, s. 61-64.

⁹ M. Szpunar, *Digital divide, a nowe formy stratyfikacji społecznej w społeczeństwie informacyjnym – próba typologizacji*, s. 38-48.

¹⁰ Por. K. Pietrowicz, *Nowa stratyfikacja społeczna? „Digital Divide” a Polska*, [w:] L. H. Haber [red.], *Spoleczeństwo informacyjne – wizja czy rzeczywistość*, t. 2, Kraków 2004, s. 255-260.

¹¹ Ł. Arendt, *Wykluczenie cyfrowe w sektorze małych i średnich przedsiębiorstw*, s. 65.

¹² Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), *Understanding the Digital Divide*, Paris 2001, s. 5, <http://www.oecd.org/sti/1888451.pdf> (2.03.2015).

¹³ R. A. Podgórski, *Socjologia. Makrostruktury*, Poznań 2011, s. 164.

Turowskiego pojęcie zróżnicowania społecznego dotyczy elementarnych faktów odmienności i różnic występujących pośród członków danego społeczeństwa¹⁴. Obok różnic biologiczno-fizycznych, demograficznych i psychicznych wymienia on także różnice społeczne. Stopień wykluczenia cyfrowego pojawia się dziś obok posiadania, wykształcenia czy zawodu jako kolejna cecha społeczna, dlatego wydaje się, że można dziś mówić nie tylko o strukturze klasowej, warstwowej czy zawodowej, lecz także o strukturze cyfrowej. W taki sposób zjawisko wykluczenia cyfrowego, rozumiane jako istotny czynnik wykluczenia społecznego, różnicuje społeczeństwo.

Początkowo w literaturze w kontekście zjawiska wykluczenia cyfrowego posługiwano się koncepcją ludzi informacyjnie biednych i informacyjnie bogatych. W późniejszym czasie Urząd Stanów Zjednoczonych ds. Telekomunikacji i Informatyki spopularyzował koncepcję podziału cyfrowego (*digital divide*). W znaczeniu ogólnym zjawisko wykluczenia cyfrowego odnosi się do nierówności w dostępie do technologii informacyjnych i telekomunikacyjnych i jest związane z dyfuzją informacji i komunikacji technologicznej, które może przebiegać na podstawie modelu normalizacji i stratyfikacji. Model normalizacji zakłada, że w miarę rozwoju nowej technologii jej zastosowanie wymaga nakładu coraz mniejszych środków, co w konsekwencji doprowadzi do nasycenia rynku, spadku kosztów i mniejszego popytu. W ostateczności, według modelu normalizacji, po początkowym zróżnicowaniu nowa technologia stanie się dostępna dla wszystkich ludzi. Z kolei model stratyfikacji przewiduje, że w miarę rozwoju nowej technologii zróżnicowanie w stopniu jej użytkowania i stosowania stale będzie się utrzymywało. Zdaniem Łukasza Arendta dotychczasowe badania zdają się potwierdzać powszechność występowania modelu stratyfikacyjnego zjawiska wykluczenia cyfrowego¹⁵. Wydaje się, że te dwa modele ściśle się ze sobą łączą i uzupełniają, bowiem w społeczeństwie zauważa się ciągły proces zastępowania starych technologii nowymi¹⁶. I można tu wrócić do początkowego stwierdzenia, że społeczeństwo zawsze było zróżnicowane ze względu na różny dostęp do szeroko pojmowanych dóbr.

3. Wymiary wykluczenia cyfrowego

Początkowo w analizie nad zjawiskiem wykluczenia cyfrowego dominowały jednowymiarowe analizy. Z perspektywy demograficznej skupiano się na

---

¹⁴ J. Turowski, *Socjologia. Wielkie struktury społeczne*, Lublin 2000, s. 167-168.

¹⁵ Ł. Arendt, *Wykluczenie cyfrowe w sektorze małych i średnich przedsiębiorstw*, s. 67-69.

¹⁶ Ł. Arendt, *Wykluczenie cyfrowe – zagadnienia teoretyczno-empiryczne*, [w:] E. Kryńska, Ł. Arendt [red.], *Wykluczenie cyfrowe na rynku pracy*, Warszawa 2010, s. 28.

podziale członków społeczeństwa ze względu na posiadanie komputera, a następnie na dostęp do internetu. Geografowie koncentrowali się na przestrzennej perspektywie lokalizacji łącząc wpływ miejsca zamieszkania ze zjawiskiem wykluczenia cyfrowego. Przedstawiciele nauk politycznych rozważali wykluczenie w kategoriach zarządzania i uczestnictwa w procesach demokratycznych. Ekonomiści interpretują zjawisko wykluczenia cyfrowego w spojrzeniu na dochody, występowanie biedy i bogactwa, a także na możliwości zarabiania przez firmy na sprzedaży internetowej. Perspektywa socjologiczna łączy w sobie wiele spojrzeń i skupia się na socjoekonomicznym statusie, klasie społecznej, mniejszościach etnicznych i przynależności rasowej. Każdy z przedstawionych poglądów jest tylko uproszczonym spojrzeniem na fenomen wykluczenia cyfrowego. W związku z tym konieczna jest próba integracji wszystkich wymiarów wykluczenia cyfrowego, z uwzględnieniem istotnych wzajemnych relacji¹⁷.

Całościowe spojrzenie na wszystkie wymiary wykluczenia cyfrowego Manuel Castells określa jako opis relacji składających się na istotny rodzaj stratyfikacji społecznej¹⁸. Różnice w dostępie do technologii teleinformatycznych przekładają się nie tylko na nierówności społeczne, ale wywołują społeczne upośledzenia. Dla Castellsa odłączenie od sieci internetowej lub powierzchowne połączenie jest równoznaczne z marginalizacją w globalnym systemie sieciowym. Wykluczenie cyfrowe jest ilustracją nierówności społecznych. Dochody i wykształcenie mają w warunkach rynkowych elementarne znaczenie dla możliwości korzystania z nowoczesnych technologii komunikacyjnych i informacyjnych. Zdaniem Jana Krefta podział cyfrowy nie jest nowym zjawiskiem, ale silnym stymulatorem istniejących już procesów, ponieważ brak dostępu do internetu wzmacnia i modyfikuje istniejące podziały, natomiast jego upowszechnienie może zmniejszyć ich skalę¹⁹. Wydaje się, że dziś rangę misji uzyskuje zadanie popularyzacji technologii teleinformatycznych oraz kształtowanie świadomości konieczności wykorzystania tych technologii, ponieważ w coraz większym stopniu stają się one warunkiem uczestnictwa w życiu społecznym. Różnice w dostępie do nich oraz stopień znajomości wykorzystania internetu mogą mieć istotne konsekwencje społeczne.

W literaturze poruszającej zagadnienie wykluczenia cyfrowego najczęściej występują wymienione poniżej klasyfikacje stratyfikacji społecznej.

---

¹⁷ J. Kreft, *Wymiary i model wykluczenia cyfrowego*, [w:] C. Hales, B. Mikuła [red.], *Spółeczeństwo informacyjne. Gospodarka, technologia, procesy*, Kraków 2011, s. 73-74.

¹⁸ M. Castells, *Galaktyka Internetu. Refleksje nad Internetem, biznesem i społeczeństwem*, Poznań 2003, s. 275-301.

¹⁹ J. Kreft, *Wymiary i model wykluczenia cyfrowego*, s. 75.

3.1. Wykluczenie cyfrowe: mentalne, materialne, umiejętności i wykorzystania

Pierwotna dychotomia między ludźmi informacyjnie biednymi a informacyjnie bogatymi jest wciąż aktualna, jednak już dziś nie wystarcza. Dla Robina Mansella i Wilhelma Edwarda Steinmuellera stratyfikacja wykluczenia cyfrowego przebiega dziś według podziału na osoby i gospodarstwa domowe, które:

- nie mają żadnego dostępu do technologii i usług,
- wykorzystują jedynie podstawowe technologie i usługi (telewizja, telefon),
- mają dostęp do większości technologii i usług,
- wykorzystują najnowsze technologie i usługi²⁰.

Taki model stratyfikacji znajduje odzwierciedlenie w klasyfikacji barier ograniczających dostęp do technologii teleinformatycznych. Jan Van Dijk wymienił cztery wymiary wykluczenia cyfrowego, które skupiają się na aspekcie mentalnym, materialnym, umiejętności i wykorzystania. Na podstawie tej klasyfikacji van Dijk stwierdza, że w przyszłości dzięki upowszechnieniu technologii informatycznych wymiar mentalny i materialny stracą na znaczeniu, a zostanie uwydatniony wymiar umiejętności i wykorzystania²¹. Stanowisko Van Dijka potwierdzają badania, w wyniku których zauważa się, że aspekt umiejętności i wykorzystania bardziej wiąże się z poziomem wykształcenia i kreatywności. Blisko 95% osób uczących się korzysta z komputera w przeciwieństwie do 7% osób posiadających wykształcenie podstawowe lub jego brak²².

Trzeba przy tym zaznaczyć, że aspekt mentalny i materialny skupia się na różnicowaniu w dostępie jednostek do technologii i informacji. W związku z tym wykluczeniem zagrożeni są ludzie nieposiadający środków dostępu do sieci i komputerów, bezrobotni i osoby w zaawansowanym wieku. Wykluczeni cyfrowo głównie należą do pokolenia, którego większość życia zawodowego przypada na czasy pozbawione komputerów i globalnych sieci informacyjnych²³. Według badań tylko 14% osób w wieku powyżej 65 lat używa internetu.

²⁰ R. Mansell, W.E. Steinmueller, *Mobilizing the Information Society. Strategies for Growth and Opportunity*, Oxford 2000, s. 49, za: Ł. Arendt, *Wykluczenie cyfrowe w sektorze małych i średnich przedsiębiorstw*, Warszawa 2009, s. 69.

²¹ Ł. Arendt, *Wykluczenie cyfrowe w sektorze małych i średnich przedsiębiorstw*, s. 75.

²² D. Batorski, *Cyfrowe wykluczenie i bariery upowszechnienia korzystania z internetu*, s. 26, <http://witrynawiejska.org.pl/data/INWprezentacje/1.pdf> (14.03.2015); J. Czaplinski, T. Panek [red.], *Warunki i jakość życia Polaków. Raport z badań*, Warszawa 2014, s. 370-378, http://analizy.mpips.gov.pl/images/stories/publ_i_raporty/DS2013/Raport_glowny_Diagnoza_Spoleczna_2013.pdf (14.03.2015).

²³ M. Lubański, *Spoleczeństwo informacyjne a cywilizacja informatyczna*, [w:] A. Szewczyk [red.], *Dylematy cywilizacji informatycznej*, Warszawa 2004, s. 24.

Jest to bardzo niski odsetek zwłaszcza w zestawieniu go z 97% osób w wieku 16-24 lat korzystających z internetu²⁴, którzy bez dostępu do niego sprawiają wrażenie osób jakby zagubionych w świecie. W skomputeryzowanej rzeczywistości największą przeszkodą w komunikacji międzypokoleniowej dla ludzi starszych wydaje się być brak znajomości kontekstów wirtualnego świata. Trudności we wzajemnym zrozumieniu i innym sposobem komunikowania się mogą prowadzić do wykluczenia.

Aspekt umiejętności i wykorzystania technologii i usług dotyczy bardziej życia zawodowego, w którym komputeryzacja usprawniła pracę lub wykreowała nowe zawody. Już nie tylko brak posiadania podstawowych umiejętności komputerowych, ale brak specjalistycznej wiedzy dotyczącej technologii informatycznych staje się czynnikiem wykluczającym. Dzisiaj projektant posługujący się tylko linijką i ołówkiem nie podbije rynku pracy. Podobnie księgowa pracująca tylko z wykorzystaniem kalkulatora wydaje się mieć niewielkie kompetencje. Podobnie w dziedzinie nauki. Specjalista, który potrafi korzystać z informatycznych zasobów bibliotecznych prestiżowych uczelni światowych, bez wychodzenia z domu może poznawać najnowsze rozwiązania i koncepcje. Natomiast nieumiejętność wykorzystania technologii informatycznych odcina go od zasobów wiedzy, do której w swoim życiu ze względu na ograniczoną fizyczną móglby w ogóle nigdy nie dotrzeć.

3.2. Netokracja i konsumtariat

W społeczeństwie informacyjnym wyraźniej stawia się akcent na zdolności intelektualne i nawiązywanie kontaktów. Pochodzenie i status materialny zostaje wypierany przez sieć kontaktów i zdobywanie informacji. Według Magdaleny Szpunar w warstwach społecznych pojawia się nowa dychotomia: netokracja i konsumtariat. Do konsumtariatu zorientowanego na konsumpcję może należeć każdy, kto posiada środki materialne. Pojęcie to dotyczy odgórnie sterowanego procesu, w którym pragnienia wywoływane są przez reklamę. Na szczycie nowej piramidy stratyfikacyjnej znajduje się netokracja, która oznacza przynależność do wąskiej grupy posiadającej najistotniejsze informacje, ekskluzywną wiedzę, której nie da się kupić za pieniądze. Tę wiedzę można jedynie osiągnąć za pomocą nawiązywania kontaktów przy wykorzystaniu inteligencji społecznej²⁵.

---

²⁴ J. Czaplński, T. Panek [red.], *Warunki i jakość życia Polaków. Raport z badań*, s. 368-369.

²⁵ M. Szpunar, *Digital divide, a nowe formy stratyfikacji społecznej w społeczeństwie informacyjnym – próba typologizacji*, s. 43.

3.3. Proletariusze, drobnomieszczaństwo, nomenklatura

Zdaniem Uniberto Eco, do którego odwołuje się Mieczysław Lubański i Magdalena Szpunar, przyszłe społeczeństwo informacyjne zostanie ukształtowane według technologii, usług i wiedzy. Przyszłe społeczeństwo cyfrowe różnicuje się według: klasy proletariuszy, która nie ma dostępu do internetu i jest całkowicie uzależniona od przekazu wizualnego (klasa najniższa); drobnomieszczaństwa, które będzie potrafiło korzystać tylko biernie z komputera (klasa średnia); nomenklatury, klasy potrafiącej zużytkować komputer do skomplikowanych analiz (klasa najwyższa)²⁶.

3.4. Digitariat, proletariat

Jeszcze inną stratyfikację podaje Ryszard Tadeusiewicz wprowadzając pojęcie digitariatu rozumianego przez uprzywilejowaną grupę, która ma kontrolę nad proletariatem sieciowym²⁷. Według niego społeczność sieciowa jeszcze bardziej stwarza dziś warunki do zaistnienia ekskluzywnego klubu niż równe szanse dla wszystkich użytkowników.

Patrząc na powyższe klasyfikacje stratyfikacji społecznej wydaje się coraz bardziej, że idea egalitarnej e-rzeczywistości jest dziś po prostu utopijna.

4. Przeciwdziałanie zjawisku wykluczenia społecznego

Wobec obserwowanego rozwoju usług elektronicznych następuje rozwój powszechnej edukacji informatycznej, ale dotyczy on głównie ludzi młodych. Mankamentem współczesnego społeczeństwa jest duża liczba ludzi dorosłych i starszych nieobjętych edukacją nie tylko informatyczną, ale także informacyjną. Brak motywacji wśród ludzi jest wciąż kluczową barierą wykorzystania komputera i internetu oraz podnoszenia kompetencji cyfrowych²⁸. Ryzyko wykluczenia społecznego w tym wymiarze jeszcze bardziej potęguje niedostępność do technologii teleinformatycznych. Jakie działania wobec tego należy podjąć? Konieczne są programy wsparcia w ramach systemu pomocy społecznej, które dałyby możliwość gospodarstwom domowym korzystanie z usług

---

²⁶ U. Eco, *Nowe środki masowego przekazu a przyszłość książki*, [w:] M. Hopfinger [red.], *Nowe media w komunikacji społecznej XX wieku*, Warszawa 2002, s. 538-543; M. Lubański, *Spoleczeństwo informacyjne a cywilizacja informatyczna*, s. 36.

²⁷ R. Tadeusiewicz, *Spoleczeństwo internetu*, Warszawa 2002, s. 285.

²⁸ J. Czaplński, T. Panek [red.], *Warunki i jakość życia Polaków. Raport z badań*, s. 380-381.

teleinformatycznych. Równoległe tym programom wsparcia powinna towarzyszyć edukacja informatyczna i szeroko rozumiane kształtowanie świadomości cyfrowej.

Im bardziej stopień wykluczenia cyfrowego jest powodem zróżnicowania społecznego, tym bardziej to zjawisko staje się problematyczne, ponieważ dzieli ludzi, którzy powinni mieć zapewnione prawo do rzetelnej i aktualnej informacji, jaka jest im potrzebna do życia i funkcjonowania w społeczeństwie i w sprawiedliwym państwie²⁹. Samo zapewnienie dostępu do komputera i internetu nie rozwiązuje problemu wykluczenia cyfrowego, chociaż jest punktem wyjścia w przezwyciężeniu nierówności cyfrowych w społeczeństwie informacyjnym. Przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu powinno skupiać się na pomocy w zdobywaniu umiejętności wykorzystania technologii teleinformatycznych. Trafne jest stwierdzenie Łukasza Arendta, że dzisiejszy rozwój społeczno-gospodarczy bez internetu i umiejętności wykorzystania technologii cyfrowych można byłoby przyrównać do procesu industrializacji, który odbywałby się bez elektryczności! W świadomości społecznej nadal dominuje przekonanie, że problem wykluczenia cyfrowego można rozwiązać, gdy wszyscy uzyskają dostęp do komputerów i internetu³⁰. W takim rozumieniu podkreśla się tylko działanie w wymiarze materialnym, natomiast mniej uwagi poświęca się wymiarowi kształtowania umiejętności wykorzystania technologii teleinformatycznych, świadomości informatycznej, co z punktu widzenia socjologii jest bardzo ważne.

Priorytetowym celem rozwoju infrastruktury informacyjnej państwa jest nie tylko przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu, ale przede wszystkim zabezpieczenie informacyjne kraju, społeczeństwa i gospodarki narodowej³¹. Największym zagrożeniem dla harmonijnego rozwoju gospodarki opartej na wiedzy i społeczeństwa informacyjnego jest wykluczenie niektórych grup społecznych z dostępu do informacji. Brak przeciwdziałania wykluczeniu cyfrowemu, czy pogłębiającego się zróżnicowaniu cyfrowego, może wywołać negatywne konsekwencje nie tylko w sferze społecznej, ale także ekonomicznej, ponieważ zjawisko zróżnicowania cyfrowego nie tylko zmniejsza produktywność, ale także ogranicza innowacyjność gospodarki³².

Problem wykluczenia cyfrowego został przedstawiony przez Zespół Doradców Strategicznych Prezesa Rady Ministrów w raporcie *Polska 2030*. Za główną przyczynę wykluczenia cyfrowego uznaje się brak odpowiednich kompetencji związanych z wykorzystaniem technologii cyfrowej. Za główny cel

---

²⁹ J. Oleński, *Infrastruktura informacyjna państwa w globalnej gospodarce*, s. 50-51.

³⁰ Ł. Arendt, *Wykluczenie cyfrowe w sektorze małych i średnich przedsiębiorstw*, s. 77.

³¹ J. Oleński, *Infrastruktura informacyjna państwa w globalnej gospodarce*, s. 700.

³² Ł. Arendt, *Wykluczenie cyfrowe w sektorze małych i średnich przedsiębiorstw*, s. 66-67.

przeciwdziałania temu zjawisku przyjmuje się rozbudowę i modernizację infrastruktury społeczeństwa informacyjnego w postaci rozwoju szerokopasmowego dostępu do internetu. Główną przeszkodą w realizacji tego celu jest niska konkurencyjność, a co za tym idzie wysokie ceny, niskie prędkości usług oraz mały zasięg odpowiednich technologii. Kluczowe znaczenie w przeciwdziałaniu wykluczeniu cyfrowemu ma wciąż edukacja zmierzająca do podniesienia kompetencji użytkowników technologii teleinformatycznych, a wraz z nimi stopnia i jakości korzystania z tych technologii³³. Koniecznością dzisiejszych czasów jest kształtowanie kultury cyfrowej poprzez budowanie świadomości informatycznej społeczeństwa.

Streszczenie

Artykuł ukazuje wykluczenie cyfrowe jako czynnik warunkujący nowy rodzaj stratyfikacji społecznej. Na początku wyjaśnia się wielowymiarowość wykluczenia społecznego w celu zestawienia go ze zjawiskiem wykluczenia cyfrowego i ukazania, jak należy odnosić te zjawiska względem siebie. Następnie przedstawia się definicję zjawiska wykluczenia cyfrowego i w kontekście czynników stratyfikacyjnych społeczeństwa wymienia się stopień wykluczenia cyfrowego jako nową cechę różnicującą społeczeństwo. W dalszej części przechodzi się do ukazania wymiarów zjawiska wykluczenia cyfrowego. Opracowanie kończy się przedstawieniem działań zmierzających do przeciwdziałania zjawisku wykluczenia cyfrowego.

SŁOWA KLUCZOWE: stratyfikacja społeczna, wykluczenie społeczne, wykluczenie cyfrowe, technologie informacyjne i telekomunikacyjne

Summary

A new kind of social stratification in the context of the digital exclusion

The article shows the digital exclusion as the key factor influencing a new kind of social stratification. At the beginning the multidimensionality of social exclusion is explained in order to compile it with the phenomenon of the digital exclusion and to show how these phenomena should be related to each other. It then provides a definition of

---

³³ J. Mirosław, A. Smoder, *Spoleczeństwo informacyjne i wykluczenie cyfrowe w dokumentach Polski i Unii Europejskiej*, [w:] H. Sobocka-Szczapa [red.], *Wykluczenie cyfrowe na Mazowszu. Wyniki badań*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2011, s. 31; J. Czaplinski, T. Panek [red.], *Warunki i jakość życia Polaków. Raport z badań*, s. 386.

the digital exclusion in the context of the society stratification factors, where the digital exclusion is then mentioned as a new feature differentiating society. Later on the dimensions of the digital exclusion are illustrated. The paper concludes with a presentation of measures aimed at tackling the problem of digital exclusion.

KEYWORDS: social stratification, social exclusion, digital exclusion, information technology and telecommunications

Bibliografia

- Arendt Łukasz, *Wykluczenie cyfrowe – zagadnienia teoretyczno-empiryczne*, [w:] Kryńska Elżbieta, Arendt Łukasz [red.], *Wykluczenie cyfrowe na rynku pracy*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2010, s. 20-63.
- Arendt Łukasz, *Wykluczenie cyfrowe w sektorze małych i średnich przedsiębiorstw*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2009.
- Batorski Dominik, *Cyfrowe wykluczenie i bariery upowszechnienia korzystania z internetu*, s. 26, <http://witrynowiejska.org.pl/data/INWprezentacje/1.pdf> (14.03.2015).
- Castells Manuel, *Galaktyka Internetu. Refleksje nad Internetem, biznesem i społeczeństwem*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2003.
- Chwaszcz Joanna, Niewiadomska Iwona, Fel Stanisław, Wiechetek Michał, Palacz-Chrisidis Agnieszka, *Innowacyjne narzędzia do diagnozy potencjału readaptacyjnego osób zagrożonych wykluczeniem społecznym i zawodowym*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2015.
- Czapliński Janusz, Panek Tomasz [red.], *Warunki i jakość życia Polaków. Raport z badań*, Warszawa 2014; http://analizy.mpips.gov.pl/images/stories/publ_i_raporty/DS2013/Raport_glowny_Diagnoza_Spoleczna_2013.pdf (14.03.2015).
- Eco Uniberto, *Nowe środki masowego przekazu a przyszłość książki*, [w:] Hopfinger Maryla [red.], *Nowe media w komunikacji społecznej XX wieku*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2002, s. 537-544.
- Górski Adam, *Polityka i informacja*, [w:] Szewczyk Agnieszka [red.], *Dylematy cywilizacji informatycznej*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2004, s. 180-222.
- Haber Lesław H. [red.], *Spółczesność informacyjna – wizja czy rzeczywistość*, t. II, BG AGH, Kraków 2004.
- Hopfinger Maryla [red.], *Nowe media w komunikacji społecznej XX wieku*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2002.
- Kreft Jan, *Wymiary i model wykluczenia cyfrowego*, [w:] Hales Colin, Mikula Bogusz [red.], *Spółczesność informacyjna. Gospodarka, technologia, procesy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, Kraków 2011, s. 65-75.
- Kryńska Elżbieta, Arendt Łukasz [red.], *Wykluczenie cyfrowe na rynku pracy*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2010.

- Lubański Mieczysław, *Spoleczeństwo informacyjne a cywilizacja informatyczna*, [w:] Szewczyk Agnieszka [red.], *Dylematy cywilizacji informatycznej*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2004, s. 11-38.
- Mansell Robin, Steinmueller Edward W., *Mobilizing the Information Society. Strategies for Growth and Opportunity*, Oxford University Press, Oxford 2000.
- Mirowska Joanna, Smoder Agnieszka, *Spoleczeństwo informacyjne i wykluczenie cyfrowe w dokumentach Polski i Unii Europejskiej*, [w:] Sobocka-Szczapa Halina [red.], *Wykluczenie cyfrowe na Mazowszu. Wyniki badań*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2011, s. 24-49.
- Naisbitt John, *Megatrendy. Dziesięć nowych kierunków zmieniających nasze życie*, Zysk i S-ka, Poznań 1997.
- Oleński Józef, *Infrastruktura informacyjna państwa w globalnej gospodarce*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2006.
- Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), *Understanding the Digital Divide*, Paris 2001, s. 5; <http://www.oecd.org/sti/1888451.pdf> (2.03.2015).
- Pierson John, *Tackling Social Exclusion*, Routledge, London-New York 2002.
- Pietrowicz Krzysztof, *Nowa stratyfikacja społeczna? „Digital Divide” a Polska*, [w:] Haber Lesław H. [red.], *Spoleczeństwo informacyjne – wizja czy rzeczywistość*, t. II, BG AGH, Kraków 2004, s. 255-260.
- Podgórski Ryszard A., *Socjologia. Makrostruktury*, Contact, Poznań 2011.
- Sobocka-Szczapa Halina [red.], *Wykluczenie cyfrowe na Mazowszu. Wyniki badań*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2011.
- Szewczyk Agnieszka [red.], *Dylematy cywilizacji informatycznej*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2004.
- Szpunar Magdalena, *Digital divide a nowe formy stratyfikacji społecznej w społeczeństwie informacyjnym – próba typologizacji*, [w:] Wódz Kazimiera, Wieczorek Tadeusz [red.], *Spoleczeństwo informacyjne*, Wyższa Szkoła Biznesu, Dąbrowa Górnicza 2007, s. 38-48.
- Tadeusiewicz Ryszard, *Spoleczeństwo internetu*, Akademicka Oficyna Wydawnicza EXIT, Warszawa 2002.
- Toffler Alvin, *Trzecia fala*, PIW, Warszawa 1997.
- Turowski Jan, *Socjologia. Wielkie struktury społeczne*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2000.
- Wódz Kazimiera, Wieczorek Tadeusz [red.], *Spoleczeństwo informacyjne*, Wyższa Szkoła Biznesu, Dąbrowa Górnicza 2007.